

Rüstəm KAMAL

Payızda ilin ədəbi prosesinə yekun vurulur. Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatları da payızda təqdim olunur.

Onu da etiraf etmək ki, bir ilin poetik məhsulunu saf-çürük etmək, nəzəri ümumiləşdirmələr etmək fiziki cəhətdən də ağır və məsuliyyətli işdir, "kiminsə xətrinə dəyməmək", kimisə unutmaq instinkti də bu işi bir az qəlizləşdirir.

Əlbəttə, bir ilin poetik məhsulunu dəyərləndirərkən obyektivliyi və emosional distansiyayı saxlamaq da çətinidir. Bu zaman zövqlər subyektiv, çox vaxt isə emosional, spontan, tarix baxımından isə dəyişən olur. Poeziya elə ruh məkəmidir ki, orda normativlər də işləmir. Aydın məsələdir ki, estetik məhsulların keyfiyyəti, yəni bu və digər əsərin "yaxşı" və "pis" olması məsələsi filoloji səviyyədə deyil, ədəbi təhkim müstəvisində saf-çürük edilməlidir.

Poeziyamızda dəyişmə, transformasiya təməyülləri hiss olunsa da, onu (özü də bir ilin məhsulları əsasında) cəroyanlar və istiqamətlər üzrə differensiallaşdırmaq müşkül məsələdir.

N.Həsənzadə, F.Qoca, S.Rüstəmcanlı, M.İsmayil, M.Yaqub, R.Rövşən, V.Bəhmənli, V.Əziz, Ç.Əliqulu, R.Qusarçaylı, İ.Fəhmi, Ağasəfa, A.Qosqar, B.Vüsal, İ.Lənzadə, V.Aslan, T.Nurəli, Q.Nəcəfzadə, Ə.Nuri, A.Həsəni, S.Hüseynqulu, Kəramət (Şükürov), A.Cəmil, Ə.Mədətoğlu, Z.Məmməd, İ.İsaq, F.Əsəd, Q.Ağsə, T.Əbilov, B.Sadiq, E.Yurdqulu... kimi tanınmış şairlərin bu mövzuda fəallığı ilin poetik mənzərəsinə təsəvvür etməyi imkan verir.

2019-cu ilin poeziyası üzrə icmalımızı ya mövzular, ya vəzn üzrə təsnifləndirməlik. Vəzn məsələsi yalnız bədi düşüncəyə yaxud ənənəyə, poetik dilə münasibət məsələsi deyil, həm də zövq və ədəbi axlaq və davranış məsələsidir.

Digər tərəfdən, bizdə hələ də ayrı-ayrı mövzuların (məhəbbət, yurd həsrəti, Qarabağ dardı və s.) total üstünlüyü şairlərin ənənəvi yazı təcrübəsini müəyyən edir. Qeyd etdiyimiz dövrdə də sevgi mövzusu üstünlük təşkil edir. Qadın sevgisi kişi yaddaşının varlığını şairlərdədir. Uşaqlıq xatirələrindən, yurd nigslərindən, sonra sevgi tarixçələri kişinin xatırlamaq istədiyi, yenidən o hissələri yaşamaq istədiyi bir ilgümdür. Sevgi şeirləri isə həmin ilgümlərdə ifadə cəhətləridir.

Şeir cəbhəsində nisbi sakitlikdir...

Poeziya - 2019

(ixtisarla)

Orta əsrlərin divan şairi həmişə aşiq idi. Aşılıq şairliyin metafizik cəhəti idi. Müasir sevgi şeirləri isə şairlərin (N.Həsənzadə, V.Əziz, V.Bəhmənli, Ə.Mədətoğlu, V.Süleyman, E.Piri...) fərdi duyğu yetkinliyini və ya ömür müdrikliyinin ifadəsidir. Yeniyetmə gileyləri, aynılıq, vofasızlıq, xəyanət haqqında sentimental sızılırlar artıq ikinci plana keçmişdir. Gənclərin poeziyasında cismanilik, "bədəni dili" aparıcı ifadə işarələrindən birinə çevrilir.

Amma unutmamalıyıq ki, ailə həyatı da poetik hadisə ola bilər. Ər və arvad - bir almanın iki yarısı, yəni İr-Yan bir-birindən ayrıca mövcud ola bilməz. Xalq şairi Musa Yaqub "Sən mənimsənsən" şeiri ilə ("Ədəbiyyat qəzeti", №1, 2019) bu haqqda bir daha inandırır:

*Damcılar süzülür üstündən aşağı,
Boynu ağırlaşan bənövşələrdə
Özə yarpağına baş qoyub yatar.
Hərə hamdaminə tapır deyəsən,
Daşqapan tayını qapır deyəsən -
Başının altına daş qoyub yatar -
Mən onda görmüşəm kövrəldən daşı...
Onda xatirələr durur yanaşı,
Mən onda bildim ki, sən mənimsənsən.*

Hələ də bir çox şairlər özlərinin subyektiv daxili dünyalarına qapanıb qalırlar, dumanlı, anlaşılmaz, mücərrəd sferalarda dolanırlar. Hələ də şeirlərdə müəllif eposentrikliliyi çox qabardılır. Şairlərdə öz ömürlərin hadisələrini danışmaq istəyi güclüdür.

2019-cu ilin poetik məhsulu üzərində müşahidələr göstərir ki, şeirlərin qafiyə sistemində, bəzə demək mümkünsə, M.Arazın "qafiyə islahatından" sonra yeni qafiyə axtarışları çox zəif aparılır. Bəlkə də bir çoxlarının çıxış yolu kimi qafiyəsiz, şeirlərə - verlibə üstünlük verməsi bu üzəndir?

Ənənə özüni adətən vəznə (heca və əruz) və mövzularda göstərir. Sosial ruh düşkünlüyü patriotik, çağırış ruhlu şeirləri kəmiyyətcə və keyfiyyətcə zəifləmiş kimi görünür. Comiyyətə, zamanadan umuküsilər, narazılıq notları olsa da, ruhun haqqırsı zəif eşidilir. Şəhidlərimiz, itirilmiş torpaqlarımız, Xocalı və 20-Yanvar faciələrinin bağlı spekulativ notlar hələ də gələcəyə qədər döyür. Əksər şairlərin bu mövzuda üstünlük "kökləmə"si nə bədi formanın məntiqi ilə, nə də müəllifin yaşantı imkanları ilə qətiyyətlə osaslandırılır...

...Xalq şairi N.Həsənzadə yaşının müdrikliyi çərçivəsində Milli Qəhrəman Mubəriz İbrahimovun şəhidlik tərkibinə poeması, həsrənə - bu dəstən tərkibinin havasında türk şöhrətinin obrazını verməyi gözəl bir ömürdür.

M.İsmayilın qürbət havalı şeirlərində vətən, azadlıq kimi bəşəri duyğular sortliyi ilə fərqlənir. (Şairin yaradıcılığı haqqında məqalə ilə "Azərbaycan" (№11, 2019) jurnalında çıxış etdiyim üçün bu mövzuya yenidən qayıtmıram).

S.Rüstəmcanlının tarixi romanlardan sonra silsilə şeirlərində ölkəmizin sosial taleyinin obrazı ilə içimizi ağrıtdı. Ramiz Qusarçaylının poeziyası tənqidi sosial ruhu ilə vətəndaşlıq məfkurəsinin vəhdəti ilə seçilir. Arzu Əsədın özünəməxsus deyim tərzı yazınsatıq-ideoloji ritorikanı bəzə poetik publisist məntiqinə ustadlıq təbə edə bilər və sən onun vətəndaş mövqeyinə inanır-san...

...Küçkünlük-didorginlik həyatına həsr olunmuş şeirləri (İ.Lənzadə, İ.Qəhrəman, E.Əzim) yaddaşımızı ağır salmışdır. Q.Ağsənin "Şuşa" şeirini qeyd etməliyəm - Şuşaya münasibət dürüst-ifadəsi üçün!

İ.İlyaslı, E.Əzim, B.Hidayət, Nurafiz, E.Nicət, T.Mansur, İ.Yaşar və başqalarının ənənəvi (qəşmə, təcni, gəraylı) formaları dərin bağlılığı etnik yaddaşın gücündən xəbərdərdir.

Sufi poeziya ənənəsinin kəsilməsinə yalnız təəssüflənə bilərik. V.Bayatlı, Z.Sarıntop, İ.İlyaslı, B.Vüsal, Ş.Qaraoğlu və başqa şairlərin şeirlərində osas məknə norması yuxarıya, somaya, transcendent sferalarla əlaqədar cəhətlərə təşkil edir.

Təəssüf ki, bir çox şairlərin poetik sistemində, davamlı olaraq nekrofil ilğim təsiri altındadır. Hər şeydə ölümün izini axtırırlar. Ölümü xatırlamaq, ölümü çağırmaq motivi şeirlərin metafizik cəhətlərini təşkil edir.

Şairlər də uşaqlar kimi öz zamanasına bənəziylər. Bu günün şairi virtual kommunikasiya dövrünün qəhrəmanıdır. Gənclərin poeziyası ilə tanışlıq daha çox virtual məkanlarda formalaşır və yayılır. Onların poetik təfəkkürünün arazısını gündünlük situasiyalar təşkil edir. Artıq bəzə bir inam da formalaşmış: "Əgər sən internetdə vərəsansa, ədəbiyyatda da vərəsan. İnternetdə yoxsan, deməli, ədəbiyyatda da yoxsan".

Qadın şairlərin sənətkarlığı ayrıca araşdırma mövzudur. F.Məmmədli, Nisəbəyim, E.Eyvaz, S.Əhməd, A.Nəzər, N.Nur, Cavidan, S.Elşeyir, Hədiyyə, Ü.Nicətli, G.İbrahimli, S.Məmmədova, Ay Bənzir, Əliyar, G.Ümid, G.Şamilqızı, R.Nəzimi, G.Comaləddin... oxucuların artıq gövdəyi imzalıdır. Elə buradaca kiçik haşiyə çıxıb bir müqayisə yerinə düşür: əgər XX əsrdə rus qadın poeziyası əsasən M.Svetayevaya və A.Axmətovaya istinad edirdisə, Azərbaycan qadın poeziyası "kişilərin" poetik axtarışlarını mənimsəməklə məşğul olub, klassikləşmiş (Natavan, Heyran xanım, Fətimə xanım Komnig, Nigər Rəfiyyəli...) onlar üçün sadəcə ədəbi mif - simvollar olub...

...Biz də hələ də sorbət şeirin ənənə ilə, ənənəvi şeir ilə münasibətləri qeyri-ciddi və kifayət qədər mürəkkəb olaraq qalırsınız. Sorbət şeirin opponentləri düşünülür ki, Azərbaycan poeziyası özü yolu ilə gətirir, sorbət şeir mahiyyətcə bizə yadirdir. Sorbət şeirin tərəfdarları isə güman edirlər ki, sorbət şeirin zəif inkişafı bütövlükdə Azərbaycan poeziyasının gətirilib, ayaqlatılıyn göstəricisidir. Bəlkə də ona görə bəzi ədəbiyyatşünasların düşüncəsində modernizmin səviyyəsi hələ də sorbət şeirlərin mövcudluğu ilə ölçülür?

Bəlkə ona görə də lirika və epozun qaynaq-qaynaq məknəvi emosional təcrübəsi olan şairlərdə nəsr təhkiyəsinə keçidini asanlaşdırır? Ona görə də verlibə poeziya ya nisbətə nəsrə simmetrik bədi məknə kimi müəyyənləşdirmək lazımdır. Çünki filoloji qənaətə görə, "...şeyrlə nəsrin nisbət məsələsi janrlar sisteminin nisbət yerləşən verlibə görə müəyyən edilir". (Y.Rojdestvenski).

Sorbət vəzn (S.Babullaoglu, F.Hüseyn, Q.Rüstəm, F.Əsəd, Ü.Bahadır...) süjeti şeirin imkanlarından istifadəsinə, intonasional məkanını genişləndirməyə imkan verir, poetik dil demokratikləşdirmək, müxtəlif əssosiativ-sürreal obrazları "işlətmək" gücünə və cəsarətinə malikdir.

H.Həriş, A.Yaşar, M.Köhnəqala və Q.Nəcəfzadənin ənənəvi poetik formalarla "oyunu", kanonik janrlara müdaxilələri maraqlı təcrübələrdən biridir.

İlin maraqlı poetik təcrübələrindən biri də əslən Təbrizdən olan Ümid Nəcərinin şeirləridir. Azər Turan şairin "Qaranlığın fotosu" kitabına yazdığı ön sözə haqlı olaraq qeyd edir ki, "Nəcərinin düşüncəsi ilğim həlosi ilə çötirlənmiş dünyadır. Poetik təxəyyülü və dili gerçəkliyin o üzündən düşən işığa bürünüb. İçəridə cəroyan edən isə təsəvvüfdür". Ümid həm əssosiativ sözün dərinliyini, həm də lazımi məqamda gerçəkliyin üst qatlarını sürəli süzəndən keçirməyi hiss edir.

Bu gün sorbət şeir Güneyli şairlərə fərs məqsəli qafiyənin çoxəsrlik girovundan qurtulmaq imkan verir. "Ədəbiyyat qəzeti"ndə İ.Qəhrəmanın təqdimatında qadın Güney Azərbaycan şairlərinin şeirlərini oxuyarkən bir daha əmin oluruq. Güneyli şairlər poetik dillər və modəniyyətlərin qovşağında yaşayırlar, düşüncə və yazırlar. Göründür, poeziya dillərin dialoqunda yaranırlar.

Ötən ilin poeziyası bizdə bəzə bəzə qənaət də yaradı ki, şairlər jəndənkənar situasiyada yazırlar. Poeziya məkanında bir janr-forma yeknesəqliyi ilə hökm sürür. Artıq şairlər sanki gerçəkliyi "janr gözü" ilə görmürlər. Şeir şəkillərini kəsədlərin bir sobbi sorbət şeirin total müdaxiləsidir. Əslində, poetika elə janr hadisəsidir...